

13. Побожій С.І. Становлення й розвиток мистецтвознавства у Харківському університеті (1805-1920 р.р.). - К., 1993.
14. Українська Академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці: Випуск 1. - К.: УА Мистецтва, 1994.
15. Рудницька О.П., Болгарський А.Г., Свистельнікова Т.Ю. Основи педагогічних досліджень. - К.: Експрес-об'ява, 1998.
16. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X - поч.ХХ ст.): Нариси / редколегія: М.Д.Ярмаченко (відп. редактор), Н.П.Калениченко (заст. відп. ред.) та ін. - К.: Рад. школа, 1991.
17. Соколук Л.Д. К истории художественной жизни Харькова. Эволюция Харьковской художественной школы во второй половине XVIII начале XX века. - Ленинград, 1986.
18. Степовик Д.В. Українське мистецтво першої половини XIX століття. - К.: Мистецтво, 1982.

Н.І.Зеленкова

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ УЧНІВ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В статтє раскрываються вопросы развития познавательной самостоятельности учеников подросткового возраста в игровой деятельности на уроках математики.

The article deals with the problems of the development of cognitive independence of teenagers in the playing activity at the mathematics lessons.

Реформування сучасної системи освіти вимагає радикальних змін у навчально-виховному процесі,

використання новітніх технологій і методів навчання, які сприятимуть реалізації інтелектуально-духовного потенціалу учнів. Навіть поверховий аналіз сучасної шкільної освіти свідчить про те, що школа не дає належного значення операційному блоку навчання, акцентується лише на його змісті, тобто й досі школа дає учням значний обсяг готових знань, але не вчить належною мірою доходити самостійних висновків і узагальнень на базі цих знань. Так, дослідження останніх років виявили, що учні не завжди можуть визначати схожість та різницю істотних елементів, на перший погляд, різних систем, перенести ті ж самі дії з одного об'єкта на інший, еквівалентним чином перефразувати, переформулювати умови задачі, побудувати систему, що мусить бути ізоморфною до вихідної. Всі зазначені процедури складають основу пізнавальної самостійності. Саме в підлітковому віці різко зменшується інтерес до навчання і доволі відчутно ускладнюється навчальний матеріал. Збільшення розумового навантаження на уроках математики примушує замислитися над тим, як підтримати інтерес до вивчення матеріалу, їх активність протягом уроку. Треба подбати про те, щоб на уроках кожен учень працював активно і захоплено та використовувати цю точку опори для виникнення і розвитку глибокого пізнавального інтересу. Це дуже важливо в підлітковому віці, коли ще формуються, а інколи тільки визначаються постійні інтереси і нахили до того чи іншого предмету. Саме в цей період треба розкрити привабливі сторони математики.

Немаловажну роль тут відводиться ігровій діяльності на уроках математики. Гра - один із самих дієвих засобів всебічного розвитку дитини. Ігрова діяльність надає можливість використовувати здобутті знання, "вступати" у різні стосунки при вирішенні ситуації взятої з реального життя або змодельованої у грі, завдяки чому збагачується соціальній досвід дитини, розвиваються творчі здібності,

формується творча особистість. Гра допомагає урізноманітнити навчально-виховний процес, активізувати навчально-пізнавальну діяльність учнів на уроках. Проблема використання гри в навчально-виховному процесі багатоаспектна, різнопланова: як особливий тип регуляції та як складна організована система людської діяльності, що виникає як наслідок зближення і взаємодії гри і навчання, гри і виховання, гри і розвитку.

Приймаючи рольове завдання учні не тільки використовують засоби вербального спілкування, але ще прогнозують ігрові дії. Ігрова діяльність забезпечує інтелектуальну і емоційну обстановку в класі, атмосферу психологічного комфорту для кожного її учасника, а також надає можливість ставити учня в позицію активного суб'єкта навчання, розвивати їх здібності до самоврядування. Ігрові дії, що виконують учні в ході гри, утримують в собі дидактичні можливості а саме: формулюються мотиви і інтереси учнів, дії виконуються за певними правилами, чітко виділені операції, включаються особисті та групові відношення. Технологія ігрової діяльності передбачає створення творчої ігрової атмосфери, хід гри, оцінку діяльності і аналіз знань, умінь, можливостей і дій граючих.

На сьогоднішній день перед школою стоять завдання щодо створення ефективних дидактичних систем, які б базувались на технологіях, формах, методах, які забезпечували б інтенсивне оволодіння системою знань, формувань умінь та навичок. Один з варіантів розв'язання цієї проблеми - включення у навчально-виховний процес дидактичних та ділових ігор. Цілеспрямоване застосування ігор на практиці активно сприяють розвитку дитини. Гра заглиблює учнів у світ діяльності дорослих, висуваючи цікаві проблеми, актуалізує набуті знання, уміння, навички. Гра приваблива тому, що приносить радість і захоплення, процес гри сповнений несподіванок, а результат - таємниця. Учень,

який зацікавлений ходом гри, починає швидко цікавитись матеріалом пов'язаним з нею. Виникає потреба вивчити, запам'ятати, щоб досягти успіху.) Отже, гра стимулює моральні і духовні сили, організує пізнавальну діяльність, сприяє встановленню стійких позитивних мотивів, а також і серйозного ставлення до набуття загальноосвітніх знань.

Проблема активності учня в навчальному процесі безпосередньо пов'язана з питанням про стимули навчання. Ми погоджуємося з думкою Ю.К.Бабанського, що важливими прийомами стимулювання є: метод пізнавальних ігор, метод створення ситуацій пізнавальної дискусії, аналіз життєвих ситуацій, створення в навчальному процесі ситуації успіху.

Навчаючи учнів, ми прагнемо, щоб їхня діяльність здійснювалася в ситуаціях безпосереднього спілкування, гри, і тоді мотивована ігрова діяльність стає основною формою реалізації навчального процесу. Щоб спілкування на занятті було ефективним, слід зробити його керованим. Вчитель залучає кожного до діяльності, усвідомлено розповідає ролі в нових іграх, робить тимчасовим лідером навіть самого несміливого і неініціативного учня. До ігор учні в підлітковому віці проявляють підвищений інтерес тому, що в процесі гри створюються умови, що сприяють мимовільному засвоєнню матеріалу, який вивчається, розвитку їх творчих здібностей та активності. Крім того, незвичність проведення занять, їх не шаблонний, нестандартний характер сприяють підтриманню інтересу до математики. А для цього доцільно створювати в класі клімат відвертості, толерантності, щоб сприяти ходу щирого обміну думками.

Учбова діяльність на уроках математики не повинна заповнювати прогалини, закінчувати чверть чи рік. Вона не повинна бути винагородою, засобом заохочення тому класу, який добре попрацював. Гра має бути органічною складовою навчального процесу. Ігри та творчі завдання дозволяють учням на уроці використати новим, індивідуальним способом

новий матеріал. Таке використання ігор створює творчу основу для процесу оволодіння математикою, чого іноді важко буває досягти за допомогою репродуктивних методів навчання. Візьмемо, наприклад, гру "Морський бій", в яку дуже люблять грати учні підліткового віку. Навіть у цій елементарній грі розвивається увага, спостережливість, кмітливість. У процесі гри учні краще засвоюють поняття декартових координат, переконуються, що положення точки на площині визначається за допомогою двох її координат.

Багато науковців зазначають, що ігрова діяльність - важливий аспект занять з математики. Ми вважаємо, що завдяки ігровій діяльності індивідуальні здібності учнів мають можливість краще розвиватися тому, що учень не відчуває психологічного тиску відповідальності, який властивий звичайній навчальній діяльності. У процесі гри відбувається навчання дії за допомогою самої дії. Засвоєння знань здійснюється в контексті певної діяльності, що створює ситуацію необхідності знання. Гра дозволяє позбутися шаблонів і здатна змінити ставлення учнів до того чи іншого явища, факту, проблеми. Гра - це певне завдання, що має навчальну мету, стимулює інтелектуальну діяльність учнів, вчить прогнозувати та перевіряти правильність прийнятих рішень. Вона виховує культуру спілкування та формує вміння працювати в колективі та з колективом.

В іграх учні підліткового віку виявляють особливо велику тривалість уваги. Виховна роль гри посилюється, коли діти у процесі гри відчувають себе вільними, коли ініціатива чи об'єктивно, чи лише суб'єктивно належить їм - писав Г.Ващенко. Він підкреслював, що організувати та керувати грою треба так, щоб дитяча ініціатива не пригнічувалась, а стимулювалась. Г.Ващенко також вказував на необхідність педагогам мати великий такт і "прагнути до того щоб, виконуючи нецікаві завдання, учні працювали не з примусу, а свідомо напружували свою увагу". Ігрова діяльність впливає

на розвиток уваги, на емоційний розвиток учнів. В іграх зростає соціальне почуття дитини, розвивається інтелект, дитяча уява, фантазія. Прояв творчої індивідуальності у грі характеризують такі параметри: активність, ініціативність, інтерес та пізнавальна самостійність.

Захоплення грою мобілізує інтелектуальні сили дитини, а присутність цікавості полегшує виконання завдання. Отже, гра посідає чільне місце в навчально-виховному процесі.

С.О.Должкова

ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ ВЧИТЕЛЯ ТА УЧНІВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

В статті розглянуті особливості та закономірності формування творчої особливості в умовах здійснення педагогічної взаємодії вчителя та учнів.

Проаналізовано вплив психологічного розвитку, психічних новоутворень та домінуючих потреб підліткового віку та організаційну основу творчої взаємодії в процесі навчання. Автор виділяє основні протиріччя між теорією педагогічної взаємодії та реальностями шкільної дійсності; висвітлює необхідні умови для самовираження підлітка, становлення та самоствердження його творчого "Я" в учбовій діяльності.

Pedagogical relationship between the teacher and pupils as method of forming the creative personality in the process of studying.

In this article is talked about the peculiarities of forming the creative personality in the conditions of realising the

pedagogical relationship between the teacher and pupils. They analyse the influence of psychological development and demands of the teenagers on the organised basis of creative relationship. The author stress on the contrasts between the theory of pedagogical relationship and real school life. The author tells about necessary conditions for realising the personality of a child and his selfdetermination in the process of studing.

Реформування навчального процесу в практиці сучасної школи пропонує перетворення кожного учня з об'єкта в суб'єкт навчальної діяльності; перенесення акцентів педагогічної діяльності із засвоєння навчального предмету на формування творчої особистості, її всебічний та гармонічний розвиток.

Становлення інтелектуально розвиненої, духовно багатой творчої особистості неможливе, якщо в умовах навчального процесу будувати відносини в системі "вчитель-учень" на педагогічному впливі. Без урахування реакції учнів, їх вікових і індивідуальних особливостей, специфіки їх потреб і мотиваційної сфери, педагогічний вплив стає причиною формалізму в діяльності вчителя, а значить веде до одностороннього характеру навчання.

Традиційна система навчання, яка віддає перевагу педагогічному впливу, закріплює в учнів стереотипи мислення, невпевненість в діях, пасивність, низький рівень пізнавальної активності та самостійності під час вирішення навчальних завдань.

Формування творчої особистості в умовах уроку можливо в тому випадку, якщо навчання будувати за принципом педагогічної взаємодії в системі відношень "вчитель-учень", якщо забезпечити ефект співрозуміння, співдії, співоцінки, стимулювати активність, самостійність, творчість учнів. Перелічені якості є показниками і характерними рисами творчої особистості.

Аналіз наукової літератури дозволяє говорити про зростаючий інтерес дослідників до проблеми педагогічної взаємодії в навчальному процесі, спроби проникнути в суть цього процесу, знайти його специфічні характеристики.

В.О.Сухомлинський розглядає педагогічну взаємодію як “багатогранний процес постійного духовного збагачення та поновлення”. На його думку, в умовах педагогічного взаємозв’язку вчитель та учні стають рівноправними учасниками навчального процесу: співтворцями навчання, при якому дві сторони разом думають, висувають гіпотези, розмірковують, будують логічні ланцюги, роблять висновки.

Визнаючи провідну роль вчителя в реалізації розвиваючої та виховної функції навчального процесу, Ю.М.Кулюткін відстоює необхідність співпраці вчителя та учнів. Він трактує навчання як процес спільного пошуку та дії, в результаті якого, з одного боку, в учнів формуються особисто здобуті знання, а з другої – розвивається професійна майстерність вчителя [6].

На його думку, взаємна активність в навчальній праці, яка припускає “в єдності педагогічного впливу, його активне сприйняття, засвоєння об’єктів власної активності, яка проявляється у відповідних уявленнях або опосередкованих впливах на педагога та на самого себе (самовиховання)”, повинна стати основою шкільного навчання [6].

Саме в становленні нових відношень в системі “вчитель-учень” Ю.М.Кулюткін бачить успіх та результативність шкільної праці з формування творчої особистості. На необхідність педагогічної взаємодії в навчальному процесі вказував Ш.А.Амонашвілі. Навчання він розглядав як процес, який визначається спроможністю вчителя встановлювати контакт та взаєморозуміння з учнем. На його думку, навчання, побудоване на принципах педагогічної взаємодії, забезпечує умови, в яких учні можуть

проявити активність, самостійно підходити до пізнавальних відкриттів, відчувати радість від навчання [1,3].

На основі аналізу різних визначень сутності педагогічної взаємодії, Л.В.Кондрашова робить висновок про те, що це складний процес, оскільки він включає обмін інформацією, пізнання особистості, організацію творчої діяльності та побудову взаємовідносин за допомогою різних комунікативних засобів і збігу спрямованого педагогічного впливу і реакції учнів [5,48].

При організації взаємодії в навчанні створюються умови для прояву максимальної активності та самостійності в діях як вчителя, так і учнів.

Заслуга Л.В.Кондрашової полягає в тому, що вона розглядає педагогічну взаємодію як головний принцип, як основу сучасного навчання. Дотримання цього принципу в навчальній діяльності дозволяє:

- встановити психологічний контакт з учнями;
- зрозуміти внутрішню психологічну позицію особистості школяра;
- керувати своїми власними емоційними проявами, а також настроєм та поведінкою учнів.

При організації шкільного навчання необхідно турбуватися про те, щоб навчальні цілі були внутрішньо прийняті учнями. Зміст педагогічної взаємодії вчителя та учнів полягає в постановці такої задачі, в процесі якої обидві сторони разом думають, розв'язують завдання, роблять висновки.

Використання педагогічної взаємодії в шкільній практиці дозволяє підвищити самостійність та активність пізнавальної діяльності учнів, прискорює розвиток їх інтересів та пізнавальних потреб, творчих здібностей, формує духовність їх особистості.

Аналіз та вивчення практики загальноосвітньої середньої школи свідчить про невідповідність основних

вимог теорії педагогічної взаємодії в системі відношень “вчитель-учень” реальній дійсності шкільного життя.

Ця невідповідність проявляється в таких протиріччях:

- між особистісно-смісловими взаємовідношеннями в теорії педагогічної взаємодії вчителя та учнів і рольовими відношеннями в реальній шкільній практиці;
- між моделлю “співробітництва” в творчій діяльності і “трафаретною” моделлю “запитуючого” вчителя та “відповідаючого” учня при когнітивному характері навчання;
- між гуманістичним характером управління процесом дидактичної взаємодії та домінуючим характером авторитаризма в практиці вчителів;
- між проблемно-пошуковими методами в організації передачі навчальної інформації при педагогічній взаємодії і репродуктивними методами в організації та здійсненні навчальної діяльності учнів у сучасній школі;
- між чуйними та уважними відношеннями до внутрішнього світу та переживаннями, до особливостей прояву новоутворень підліткового віку та ігнорування вчителем сутності змін психологічного розвитку учня;

Як показує практика, саме ці протиріччя є джерелом багатьох конфліктів та перешкод при взаємодії вчителя з учнями.

Конфлікти створюються через невміння або небажання вчителя рахуватись з розвитком самостійності підлітків. В різноманітному шкільному житті частіше зустрічаються такі причини конфліктних ситуацій:

- мала можливість вчителя прогнозувати на уроці поведінку учнів; несподіваність їх вчинків часто порушує запланований хід уроку, що викликає у вчителя роздратування та прагнення різними засобами прибрати “перешкоди”; недолік інформації про причини цього

випадку перешкоджає вибору оптимальної поведінки та відповідних обставинам тону спілкування;

- свідками ситуацій є інші учні, тому вчитель прагне зберегти свій соціальний статус будь-якими засобами і тим самим часто доводить ситуацію до конфлікту;
- вчителем, як правило, оцінюється не окремий вчинок учня, а його особистість, така оцінка визначається ставленням до учня інших вчителів та однолітків;
- оцінка учня нерідко будується на суб'єктивному сприйманні його вчинку та незначній інформованості про його мотиви, особливостях особистості;
- вчителю важко провести аналіз ситуації, яка виникла, він поспішає суворо покарати учня, мотивуючи це тим, що надмірна суворість по відношенню до учня не зашкодить;
- чимале значення має характер стосунків, які склалися між вчителем та окремими учнями; особистісні якості та нестандартна поведінка останніх є причиною постійних конфліктів з ними;
- особистісні якості вчителя також часто бувають причиною конфліктних ситуацій (роздратування, грубість, мстивість, безпорадність тощо); додатковими факторами при взаємодії з учнями виступають: домінуючі настрої вчителя, життєве неблагополуччя вчителя, загальний клімат і організація праці в даному педагогічному колективі.

Специфічною особливістю є те, що будь-яка помилка вчителя при вирішенні конфліктних ситуацій з підлітками надовго зберігається у пам'яті учнів і здійснює суттєвий вплив на подальший характер взаємостосунків з ними.

Конфліктні стосунки викликають відповідний опір підлітків. Це виявляється у вигляді різних форм неслухняності та протестів: відчуження, впевненості у несправедливості вчителя, яка живиться уявленням про те, що дорослий не розуміє і зрозуміти не може. А на цій основі вже

може виникнути свідоме неприйняття вимог, оцінок, поглядів вчителя та інших дорослих. Вчитель взагалі може втратити можливість впливати на підлітка, якщо не змінить свого ставлення до нього як до дитини. В цей період становлення особистості для підлітків характерна підвищена чутливість на будь-яку, як їм здається, неповагу з боку вчителів, на те, що ті дивляться на них, "як на маленьких". Прагнення ствердити свою незалежність, довести свою самостійність дорослим є причинами появи підвищеної шкільної стурбованості підлітків. Напружений стан емоційної сфери викликає прояв різних форм неслухняності, опір впливу дорослих (впертість, грубість, негативізм, норовистість, прихованість, замкнутість). В очах підлітка дорослий вчитель є носієм і виразником різних вимог та покірності, тому він стає неприйнятним для підлітка. Підліток ображається та протестує, коли його оберігають, спрямовують, контролюють, не рахуються з його інтересами, стосунками, думками. Підліток усвідомлює себе людиною, у якої є почуття власної гідності; він претендує на повагу власної особистості, на довіру і надання самостійності.

У зв'язку з відзначеними закономірностями психічного розвитку підлітків характер взаємодії з ними значно ускладнюється. Але збільшення складних педагогічних ситуацій, що ведуть до конфліктів, пояснюється суб'єктивними причинами: ігноруванням вчителями принципів педагогічної взаємодії, співробітництва і співтворчості, домінуванням в навчальному процесі методів педагогічного впливу; недооцінкою ефективності методики і технологій педагогічної взаємодії; невідповідність вчителів до введення в навчальний процес вільних для пошуку і творчості стосунків у системі "вчитель-учень". Докази вищевикладеного можна знайти у численних публікаціях.

Так, згідно з даними дослідження М.Г.Вієвської, 63% опитаних нею вчителів відчують труднощі у встановленні

правильної взаємодії; 54,3% - не вміють вчасно обрати правильний тон у спілкуванні з учнями; 36,5% - не можуть знайти оптимальний спосіб для виходу з утворених конфліктних ситуацій на уроці; 43,8% вчителів вважають, що в конфліктних ситуаціях винні самі учні, які не оволоділи елементарними нормами поведінки.

На думку вчених-дослідників (Л.В.Кондрашової, Ю.Н.Кулюткіна) причина цих труднощів полягає у нерационально організованій навчальній діяльності школярів. Вчителю, щоб уникнути проблемних ситуацій, необхідно змінити свою позицію в системі стосунків "вчитель-учень". Його завдання полягає у тому, щоб, не знижуючи власної активності, забезпечити умови для створення емоційно-творчої атмосфери.

Ми цілковито згодні з думкою Л.В.Кондрашової, що для цього необхідно:

1. Довіра у відносинах, у спілкуванні.
2. Діалогічність, вміння слухати учнів.
3. Взаєморозуміння, без якого не існує взаємодія.
4. Реальний психологічний контакт, який базується на ділових та особистісних зв'язках.
5. Здатність відмовитись від диктату і перейти до співробітництва та співтворчості в навчальній діяльності.

Ми думаємо, що становлення творчої особистості в процесі навчання буде проходити успішно, якщо вчитель при реалізації принципу педагогічної взаємодії з учнями буде враховувати психологічні закономірності вікового та індивідуального розвитку.

Розвиток особистості характеризується тими більш або менш стійкими психічними особливостями, які вже склались, а також новими якостями особистості, які вперше з'являються в даному конкретному віці, при наявному навчанні у конкретної дитини.

Ці нові якісні зміни в структурі особистості, у поведінці та діяльності дитини Л.С.Виготський назвав психічними новоутвореннями [3].

За даними досліджень А.В.Петровського, Д.В.Ельконіна, М.В.Матюхіної, Т.В.Драгунової для підліткового віку (11-15 років) у розвитку особистості найбільш характерні такі новоутворення: специфічне почуття дорослості; стійке самоусвідомлення; самооцінка, що формується; самовираження, яке активно виявляється. В цьому віці активізується самостійність особистості дитини. Учні підліткового віку вже багато чого можуть робити самостійно і прагнуть розширити сферу такої діяльності. Реальна можливість даної потреби підлітків реалізується в системі стосунків “вчитель-учень”.

Ефективність педагогічної взаємодії вчителя та учнів у формуванні творчої особистості можлива, якщо:

- 1) при організації учбового процесу забезпечити умови для розвитку домінуючих потреб підліткового віку (потреб самоствердження, потреб спілкування, потреб пізнання);
- 2) якщо загальні цілі навчання особистісно прийняті учнем, а ступінь його самостійності у послідовному цілепокладанні систематично збільшується;
- 3) керування учбовим процесом спирається на внутрішні сили та можливості учнів.

Реалізація педагогічної взаємодії в навчальному процесі можлива при дотриманні таких умов:

- учні повинні чітко знати, який об'єм навчального матеріалу їм належить засвоїти і в якій послідовності;
- учні повинні прогнозувати результат, тобто вони повинні засвоїти: чому вони навчаються в результаті вивчення кожної наступної теми;
- усвідомити, чому і навіщо вивчається кожна конкретна тема, у чому полягає проблема;

- вчитель повинен перевірити виконання індивідуальних завдань у кожного без виключення учня та завжди лише з позитивного боку;
- створювати атмосферу особистої відповідальності як учнів, так і вчителя за результати навчальної діяльності;
- формувати адекватну самооцінку підлітка і прагнути її підтримувати;
- прагнути до збігу оцінки вчителя з самооцінкою учнів, що забезпечує емоційний комфорт двом сторонам навчання.

На основі зібраного та проаналізованого матеріалу можна зробити такі висновки:

- 1) систематичний та своєчасний облік закономірностей психічного розвитку і новоутворень підліткового віку та домінуючих потреб (самоствердження, спілкування, пізнання) впливає на результативність взаємодії вчителя і учнів у формуванні творчої особистості;
- 2) розумне поєднання педагогічного впливу та взаємодії вчителя і учнів в навчальному процесі створюють сприятливі умови для творчого становлення особистості;
- 3) педагогічна взаємодія забезпечує необхідні умови для самовираження особистості підлітка, становлення та самоствердження його творчого "Я" в учбовій діяльності.

Організація навчання на принципах педагогічної взаємодії, співробітництва та співтворчості дозволяє принципово змінити характер навчальної діяльності учнів, перетворюючи їх в активні суб'єкти навчання. Підсумком перетворення учбового процесу на основі педагогічної взаємодії є творчо розвинена, самостійна та відповідальна особистість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! – М., 1983.

2. Бабанский Ю.К. Педагогика – М.: Просвещение, 1993.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология: Краткий курс.– М., 1926.
4. Кондрашова Л.В. Методика подготовки будущего учителя к педагогическому взаимодействию с учащимися. – М.: Прометей, 1990.
5. Кондрашова Л.В. Педагогическое взаимодействие, сотрудничество и сотворчество как один из подходов к организации вузовского обучения. // Процесс обучения в высшей школе. - Кривой Рог, изд. "И.В.И." – 2000.
6. Мышление учителя / Под ред. Ю.Н.Кулюткина, Г.С.Сухобской. – М., 1990.

Г.С.Мясоєд

УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ

В статтє представлен материал о методах и способах повышения эффективности самостоятельной работы учащихся при изучении английского языка, рассмотрены практические моменты проведения уроков.

The article deals with material about methods and ways of efficiency improvement of the independent pupils' work at the English language learning, also are examined the practical moments of the lessons' practice.

Всеохоплююча реформа загальноосвітньої школи поставила завдання виробити у школярів самостійний спосіб мислення. Необхідно сформувати у учнів прагнення до самостійної праці, навчити їх орієнтуватися в великому потоці інформації, самостійно здобувати знання,

користуючись раціональними засобами роботи з книгою та іншими джерелами інформації, узагальнювати різні матеріали і давати їм оцінку.

Більшість вчителів домагаються достатньої ефективності самостійної роботи шляхом чіткої її організації в учбовий та позаучбовий час. Вони навчають дітей планувати своє висловлювання, вміти порівнювати, аналізувати, виділяти головне в тексті підручника тощо.

В процесі формування у школярів навичок та прийомів самостійної роботи велику роль відіграє роль вчителя. Саме вчитель має планувати цю діяльність учнів. На прикладі викладання іноземної, а саме, англійської мови, цей план може складатися із таких складових: 1) розробка плану серії уроків; 2) аналіз змісту тематичних текстів, вправ; 3) визначення логічних та мовних зв'язків підручника та статей з газет; 4) міжпредметні зв'язки, а також події, пов'язані з життям країни, школи. Після цього вчитель намічає форми самостійної роботи: індивідуальної та колективної.

Дуже важливо, щоб вчитель вже на ранньому етапі приділяв серйозну увагу тому, чи вміє учень уважно слухати, повторювати, порівнювати, доказувати. В разі необхідності вчитель має допомогти учневі зорієнтуватися. Так, при описанні малюнка можна дати пораду з чого почати, як логічно розвинути думку, чим завершити розповідь, як користуватися зразками при описі. Коли учні складають оповідання, треба зорієнтувати їх на те, що воно обов'язково повинно мати три взаємопоеднані частини: вступ, основну частину та логічне завершення, які фрази-кліше можна при цьому вживати.

Важливо навчити учнів правильно користуватися словником, що має полегшити їх роботу з текстами. Подібні поради-пам'ятки доцільно розмішувати на стендах у класі. Учні мають нагоду користуватися ними при підготовці тогочасного чи іншого завдання. На уроках також застосовуються різні

картки-опори, ключові слова, плани-схеми та ін. Така допомога з боку вчителя вкрай необхідна учневі, щоб сформував у нього правильні прийоми самостійної роботи та способи раціонального підходу до вирішення тих чи інших питань, які постають перед учнем у ході підготовки до уроку. Наприклад, при виконанні завдання по темі "Подорожі" в 7-му класі по підручнику В.М.Плахотника і відповіді на запитання: What does traveling mean for you? школярам пропонується наступний план:

Where do you prefer to go?

Why do you travel?

What way of traveling do you prefer?

In what season do you like to travel?

I like traveling because...

В залежності від рівня підготовки, в такій картці учням можуть даватися слова для підстановки. По підручнику В.М.Плахотника для 6-го класу по темі "Сім'я" можна допомогти учням скласти висловлювання за таким планом, відповідаючи на запитання:

Do you have a family?

What is your mother?

Where does she work?

What is your father?

Where does he work?

Do you have a sister or a brother?

Do you like your family?

Зазвичай по темі складається декілька таких карток, за допомогою яких діти мають змогу говорити про різні проблеми, на будь-які теми, правильно формулюючи свої висловлювання. Школярі приймають активну участь у підготовці подібних дидактичних матеріалів.

Далеко недостатньо тільки організувати самостійну роботу учнів, не менш важливо добитися того, щоб дітям було дійсно цікаво. Роботу вчителя можна вважати успішною

тільки тоді, коли учні проявляють постійне бажання удосконаливатися в іноземній мові.

На уроках та у позакласній роботі для розвитку навичок самостійної роботи та з метою удосконалення мовних здібностей можна використовувати різний додатковий матеріал. Один з кращих виховних ефектів має газета: в ній є інформація про поточні події, про те, що добре відомо учням, зрозуміло і цікаво для них. Частіш за все використовується газета "Moscow News" або "Digest". Іноді для доведення своїх думок та обговорення тем, що близькі учням, використовують матеріали місцевих газет. Наприклад, це найбільш визначні події, які відбуваються у місті. При обговоренні теми "Охорона природи" у старших класах до матеріалів уроку можуть залучатися статті, що стосуються екологічної ситуації у нашому місті, формуючи таким чином, з одного боку, навички самостійної роботи з додатковим матеріалом, а з іншого, - здатність мислити незалежно і дбайливо ставитися до природи. Знайомлячись з темою "Спорт" в 7-му класі учням важливо не тільки представити нову лексику, а при її використанні спиратися на ті спортивні події, що близькі учням. Тобто, це може бути інформація і результати з останніх спортивних змагань, які проходили у місті або відбувалися між командами різних шкіл. Обговорення саме такого плану викликає живу зацікавленість учнів і сприяє розвитку мовних навичок.

Вчителю треба мати на увазі, що учням, особливо на середньому етапі навчання, не завжди легко самостійно зорієнтуватися у газетному тексті, працювати з ним. Тому доцільно запропонувати наступний план роботи з матеріалом:

What information does the article give?

Name the places, mentioned in the article.

What figures are there? What do they mean?

Prove (say) that...

Read the article, answer the questions and give examples to illustrate your answer.

Учні оволодівають необхідними мовними зразками:

I have read the article ... published in "Digest" in number ... on page...

The material is about...

The writer pays attention to...

I have read the article with great interest because...

There are some facts (figures, pictures)...

I must say (I think) that...

Результатом такої цілеспрямованої роботи є вміння школярів систематизувати учбовий матеріал і на основі міжпредметних зв'язків цікаво розповідати про своє місто, про його культурне, суспільне, спортивне життя, а також про події, що відбуваються у світі.

В організації самостійної роботи і, в тому числі, при роботі з газетою, дуже важливо брати до уваги принцип послідовності, посильності.

Доцільно починати знайомити учнів з газетою уже у 7-му класі. Спочатку діти роздивляються фотографії, читають підписи до них. З самих перших кроків роботи з газетою треба звертати увагу на розвиток у школярів мовної догадки по словоформуючим елементам, вміння розуміти інтернаціональні слова.

Від уроку до уроку завдання поступово ускладнюються: учням пропонується описати малюнки, фотографії, карикатури. Наприклад, школярі отримують завдання прочитати і переказати зміст замітки до якої-небудь фотографії. Даються ключові слова, потім діти передають зміст згідно плану, який пропонує вчитель.

У старших класах практикується реферування статті, бесіда по прочитаному, іноді переклад (вибірково). Систематичне проведення обговорення політичних та

економічних подій сприяє розвитку іноземного мовлення та вміння самостійно працювати.

Але для того, щоб учні без особливих складнощів могли упоратися з такого роду завданнями, перед цим слід організувати підготовчу роботу: познайомити з газетними реаліями, географічними назвами, скороченнями тощо. В допомогу школярам готуються таблиці, картки-підказки. Крім того, учні виконують такі вправи, котрі допомагають їм передати зміст прочитаного: підкреслити у статті слова, які висловлюють головну думку; передати основний зміст статті одним реченням (або декількома) – в залежності від об'єму статті.

Ця робота проводиться більш ефективно, коли беруться до уваги інтереси та здібності учнів. Обираються ті чи інші коментатори по різним питанням: мистецтво, політика, економіка, наука, спорт, цікаві події. Іноді учні міняються ролями, наприклад, спортивний коментатор стає політичним оглядачем. Це дозволяє розширити кругозір школярів, вирішити загальноосвітні завдання, і, таким чином, підвищити рівень практичного володіння мовою.

Вміло організована самостійна робота сприяє формуванню важливої риси характеру – ініціативності. Велике значення мають заходи, які готуються дітьми самостійно і стають традиційними, - це є результат великої позакласної роботи по іноземній мові. Наприклад, проведення тижня акторської майстерності, коли школярі різних вікових категорій приймають участь у постановці казок, а більш дорослі – навіть і п'єс. Зазвичай, такі заходи дуже подобаються дітям і вони охоче готуються до них.

У 9-му класі починається більш детальне знайомство з Англією: учні узнають про визначні місця Лондона, про видатних особистостей. Як один із різновидів позакласної самостійної роботи може бути підготовка дев'ятикласниками разом із молодшими школярами здійснення захоплюючої

подорожі по Англії. Для цього вони підбирають матеріал у бібліотеці, готують виступи, разом обговорюють їх. Старшокласники готують вечір, присвячений різноманітним англійським традиціям: випускають газети, розігрують сценки, розповідають історії, пов'язані з проведенням того чи іншого свята. До них у гості приходять учні 7-го класу, які вже знайомі з деякими цікавими місцями Лондона, але мають не такі детальні відомості про нього.

На вчителя покладено ще одне важливе і непросте завдання: зробити батьків своїми помічниками. Батькам потрібно бути знайомими з сучасними вимогами до предмету, знати про необхідність виховання в дітях з перших кроків свідомого, відповідального відношення до навчання, бажання приймати активну участь у спільній роботі класу, бути уважними до всього, що говорить вчитель, утримувати в пам'яті почуте, для того, щоб вдома правильно виконати завдання. Це, безперечно, приносить користь для розвитку у школярів вмінь та навичок, необхідних для опанування іноземною мовою.

Вирішальну роль відіграє сам підхід вчителя до роботи: він має бути вимогливим та, разом з тим, поєднуватися з вмінням створити добрий клімат для спілкування на уроці.

Мистецтво вчителя – привити дітям любов до свого предмета. Можливо це за умов творчої, захоплюючої праці. Якщо в школі існує кружок іноземної мови, то на його заняттях учні мають змогу допомогти в оформленні кабінету та виготовленні посібників. Потрібно навчати школярів бути спостережливими уже з початкових класів. При вивченні теми “Рідний край”, вчитель запитує дітей, чи знають вони назви дерев, які ростуть навколо школи і як вони звучать англійською мовою, як називаються птахи, котрі живуть на Україні, які звірі є в наших лісах тощо? А головне, як про все це розповісти англійською мовою?

І учні, і вчитель проводять велику роботу. Спочатку діти самі шукають відповіді на запитання, розпитують дорослих, працюють у бібліотеці. Потім разом з вчителем відбирають необхідну лексику: знаходять в україно-англійському словнику назви квітів, овочів, ягід, птахів, тварин тощо.

Слова з транскрипцією, малюнки, загадки, приказки оформлюються у виді таблиць і розміщуються на стендах. Усе це потім використовується в мовленні.

По закінченні проводяться змагання, конкурси на найкращу розповідь про рідний край. Школярі використовують отримані знання під час проведення екскурсій. Для того, щоб вони проходили цікаво і з користю, слід організувати різноманітні ігри. Ось одна із них. Група поділяється на дві команди: команда квітів та команда дерев. Квіти та дерева називають свої ознаки: red, green, little, tall тощо. По різним ознакам можна вгадати, що це за квітка або дерево. Ігри можуть урізноманітнюватися.

У зв'язку з введенням 12-бальної системи оцінювання, а разом з нею, і обов'язкового підсумкового контролю після кожної вивченої теми, доцільно час від часу проводити конкурси та змагання замість традиційних контрольних робіт. Так, при контролі навичок говоріння можна провести конкурс на краще вміння говорити з даної теми або обговорювати ту чи іншу проблему (в старших класах). Вчитель може почати урок наступним чином: "Діти, сьогодні ми проведемо конкурс і вирішимо, хто з вас найкраще за усіх може ставити запитання та відповідати, описувати малюнки та робити свої власні висловлювання". Більшість учнів, - учасники конкурсу, будуть виконувати завдання вчителя, а троє школярів увійдуть до складу журі. Один буде слідкувати за логічністю висловлювань, другий – за повнотою висловлювань, а третій – за кількістю реплік у діалозі та фраз при описанні.

Розвиток мовлення можна перевірити наступним чином: учні викликаються по парам і отримують певні завдання. Перший режим роботи пропонується такий: учень 1 - учень 2. Це складання діалогів по темі, що перевіряється. Наприклад, по темі "Спорт" у 7-му класі можна запропонувати декілька карток, які мають на меті складання діалогів по підтемам:

- My favourite kind of sport.
- The best sportsman of our class.
- Our last sports competitions.

Після цього вони по черзі описують малюнки. Потім запрошується наступна пара і працює у такому ж режимі. Журі має уважно слідкувати за виконанням програмних вимог: кількість фраз, логічна послідовність, граматичні навички. Такий урок проводиться чітко, у досить швидкому темпі, щоб вчитель мав змогу перевірити усіх учнів.

По закінченню конкурсу підбиваються підсумки, виставляються бали по 12-бальній системі оцінювання знань та навичок. Робота членів журі також оцінюється, згідно їх активності та кількості помічених помилок. Така форма підсумкового контролю дає можливість підвищити інтерес до роботи, активізувати мовну та розумову діяльність під час уроку та виявити рівень їх мовленнєвої підготовки.

Описані вище умови, сприяють підвищенню ефективності самостійної роботи, а наведені форми проведення позакласних заходів та приклади завдань, що застосовуються на уроках, виховують у школярів працелюбність, старанність, відповідальність кожного перед цілим колективом, прививають зацікавленість до предмету, а найголовніше, виступають тим чинником, котрий дозволяє підтримати і закріпити цей інтерес на досить тривалий час.